

Sagay Ağzına Ait Dil Malzemesi

TL 4095 Hakas Diyalektolojisi
Prof.Dr.Gülsüm Killi Yılmaz

Олған туста мин мал хадаргам. Аб (а) м', ичэм, чайғызы читсэ,
от айында от тоғынчэн, часхызы читсэ, х(ы)ра айында х(ы)ра
тоғынчэн. Х(ы)раны ағыс салданаң тоғынчэнэр. Хысхызын мал-
(л)ар аз(ы)гы тартып одың пилэктэчэнэр. Күскүз(ү)н аннат
чүрчэнэр, икилэр айча ти:нэп. Аң тэрзін са:дыгчылар, чү:рүп,
н'иж па:з(ы)на алчаңнар. Пир чылда п'ис салковай албаң
төлэчэнэр. Мының алында табар н'имэни садыгчылардаң алым-
га алчаңнар. Табарның үчүн малнаң төлэчэнэр. Чайғызы чи-
сэ, мал(л)арны чайлага: тайгыларзар(ы) сығарчаңнар. Хысхь-

зын чайлығдан хыстага: индирчэнэр. (i)ник сүд(i)нэн хайах,
пыз(ы)лах, мүчүрэ:, хурут алчаңнар. Пу:т хайахты то:ғыс салкс-
вайға сатчаңнар².

A. I. Inkijekova, Sagayskiy dialekt
xakasskogo yazıka, s. 193)

1) Olğan tusta min mal xadarğam.

[Çocuk zaman+BulD ben sığır güüt+GZ1TK]

“Çocukluğumda ben sığır güderdim.”

2) Abam icem çayğızı çitse, ot ayında ot toğınceñ,

[baba+İ1TK anne+İ1TK yaz+İ3TK ulaş-Ş ot ay+İ3TK+BulD ot işle+GZ]

çasxızı çitse, xıra ayında x(1)ra toğınceñ.

[bahar+İ3TK ulaş-Ş tarla ay+İ3TK+BulD tarla işle-GZ]

“Annem babam yaz geldiğinde ot biçme zamanında ot biçerlerdi, bahar geldiğinde , ekin ekme zamanında tarla sürerlerdi.”

3)X(1)ranı ağıs saldanañ toğınceñner.

[tarla+BelD ağaç saban+ArD işle+GZ3ÇK]

“Tarlayı ağaç sabanla sürerlerdi.”

4) Xısxızın mal(1)ar azığı tartıp odıñ pilekteceñner.

Kışın sığır+Çok yem+İ3TK çek-ZF odun hazırla-GZ3ÇK

“Kışın sığırların yemini taşıyıp odun hazırlarlardı.”

5) Kskz()n anap rcener, ikiler ayca ti:nep.
Gzn avlan-ZF YF-GZ3, ikier ay-KarD sincap avla-ZF
“Gzn ava ıkarlardı, ikier ay kadar sincap avlayarak.”

6)A te:rzn sa:dıcılar, :rp ni:k pa:z(1)na alcanar
[Av deri+İ3TK satıcı+ok git-ZF ucuz fiyat+İ3TK+YnD al-GZ3K]
“Av derilerini satıcılar gezerek ucuz fiattan alırlardı”.

7) Pr ılda pis salkovay alban tlecener.
[Bir yıl+BulD be Ruble vergi de-GZ3K]
“Bir yılda be Ruble vergi derlerdi.”

8) Mn alnında tabar nimen sadıcılarda alıma alcanar.
Bunun nce+İ3TK+BulD mal ey+BelD satıcı++ıkD bor+YnD al+GZ3
“Eskiden malları satıcılardan bor olarak alırlardı.”

9)Tabarn n malna tlecener.
Mal+İD iin sıır+ArD de-GZ3K
“Malların karılıını sıırlarla derlerdi.”

10) Çayğızı çitse, mal(l)arnı çaylağa: tayğılarzar(1) sığarcañnar.
[Yaz+İ3TK ulaş-Ş sığır+Ç+BelD yayla+YönD tayga+Ç+YönGD çıkar-
GZ3ÇK]

“Yaz geldiğinde sığırları yaylaya taygalara doğru çıkarırlardı”

11) Xısxızın çaylığdañ xıstaga: indırceñner.
[Kışın yayla+ÇıkD kışlak+YönD indir-GZ3ÇK]

“Kışın yayladan kışlağa indirirlerdi.”

12) (İ)nik süd(İ)neñ xayax, pız(1)lax, müçüre:, xurut alcañnar.
[inek süt+İ3TK+ÇıkD tereyağı peynir çökelek kurut al+ÇıkDÇ3K]
“İnek sütünden tereyağı, peynir, çökelek, kurut elde ederlerdi.”

13) Pu:t xayaxtı to:ğıs salkovayğa satçañnar.
[Bir pud (16,3 Kg.) tereyağı+BelD dokuz Ruble+YönD sat-GZ3ÇK]
“Bir pud tereyağını dokuz Rubleye satarlardı.”

Сигзо:н часха чит (i) рэ илiг (i) кi аба үдiргэм, чибиргэ пис хамну:с, ун пүүр, чүсчi ки:к, он сы:н, икi пулан, пiр ах ки:к, икi сох(ы)раң, түрт хуну, чибиргичи түлгү. Анаң пасха аңнарының саны да: чу:ғыл. Пiрсiндэ хайа араз(ы)нда аба иб (ip) салғам. Хар кичiг полған, махпыйахча ла. Арғыстарым парарға күстән-мiскән(н)эр, мин, тiзән, хынма:нчатхам хар кичiгдәнэр. Кичiг харда аң сиргэк пулчи. Анаң алты кiзi парғабыс, Хайазар(ы) килiп, күрзэбiс, чо:лы пiлдiрчi. Ам арғыстар(ы)мға чо:хтапчим: «Аң пiстiң килчин (i) бiстi пiл салған, па:рып, аңна:лар». Арғыс-тар(ы)м чалтанчилэр. Чалтанарда, ну: килгэзэр тiпчим. Па:рып, күрзэм, аба ин ахсынзар(ы) ырах нимэс күрiнчи. Арғыстарымға аба пу чатчи, аңна:лар, аң тизбiзэр тiпчим. Улар, тiзән, тiдiн-ми:нчилэр.

Аңчы апсахтың чооғынаң³

1) Sigzo:n çasxa çit(ı)re ilıg (ı)kı aba üdürgem,çibürge pis xamnu:s, un pü:r, çüsçı ki:k, on sı:n, i:kı sox(1)rañ, türť xunu, çibürgeci tülğü.
[seksen yaş+YönD kadar elli iki ayı öldür-GZ1TK yirmi baş kunduz on kurt yüz+KarşD karaca on geyik iki vaşak dört porsuk, yirmi+KarşD tilki]
“Seksan yaşıma kadar elli iki ayı öldürdüm, yirmi beş kunduz, on kurt, yüz kadar karaca, on geyik, iki vaşak, dört porsuk, yirmi kadar tilki”.

2) Anañ pasxa añnarınıñ sanı da: çu:ğıl.
[Ondan başka yabancı hayvan+Ç3Kİ+İD sayı+İ3TK P. Yok“]
“Bundan başka yabancı hayvanlar sayısızdır”.

3)Pırsinde xaya araz(1)nda aba ib(ır) salğam.
[Bir keresinde kaya ara+İ3TK+BulD ayı çevir(ZF) YF-GZ1TK]
“Bir keresinde kayaların arasında ayıyı ablukaya aldım.”

4)Xar kışğ polğan,maxpıyaxça la.
[kar küçük YF-GZ ayak bileği+KarşD P.]
“Kar azdı, ancak ayak bileğine kadar.”
(*maxpayax : 1) Ayak bileği; 2)Ayak bileğine kadar olan deri çorap)

5) Arğıstarım pararğa küstenmişken(n)er, min, tizeñ, xınma:nçatxam
xar kışıgdeñer.

[Arkadaş+Ç+İ3TK git-Mas. Çabala-Bit-GeçZ-Ç3K ben ise iste-Olumsz-
GZ-1K kar küçük-SebD]

“Arkadaşlarım gitmeye niyetlendiler, bense kar az olduğu için
istemiyorum.

6) Kışıg xarda añ sirgek pulçı.

[az kar+BulD av dikkatli ol-ŞZ]

“Kar az olduğu zaman av hayvanı dikkatli olur.”

7) Anañ altı kızı parğabıs.

[Sonra altı kişi git-GZ1ÇK]

“Sonra altı kişi gittik.”

8) Xayazar(ı) kilip, kürzebıs, ço:lı pıldırçı.

[Kaya+YönGD gel-ZF gör-Ş-1ÇK iz+İ3TK farkedil-ŞZ]

“Kayaya doğru gelip baktık ki, izi farkediliyor.”

9) Am arğıstar(1)mğa ço:xtapçim.

[şimdi arkadaş+Ç+İ1TK+YönD söyle-ŞZ-1TK]

“Şimdi arkadaşlarıma söylüyorum.”

10) “Añ pıstıñ kilçin(ı)bıstı pıl salğan, pa:rıp, aña:lar”

[Hayvan bizim gel-SF+İ1ÇK+BelD bil(ZF) YF-GZ git-ZF avla-EMİR1ÇK]

“Hayvan bizim geldiğimizi anladı, didip avlayalım.”

11) Arğıstar(1)m çaltançiler.

[Arkadaş+Ç+İ1TK çekin-ŞZ3ÇK]

“Arkadaşlarım çekiniyorlar.”

12) Çaltanarda, nu: kilgezer tıpçim.

[Çekin-GelZSF+BulD neden gel-GZ2ÇK de-ŞZ1TK]

“Çekinecekseniz neden geldiniz diyorum”

13) Pa:rıp, kürzem, aba in axsınzar(ı) ırax nimes kürñçi.
[Git-ZF gör-Ş1TK ayı in ağız+İ3TK+YönGD uzak değil görün-ŞZ]
“Gidip bakıyorum ki ayı inin ağızının yakınında görünüyor.”

14)Arğıstarımğa aba pu çatçı, añna:lar, añ tizbizer tıpçim.
[Arkadaş+Ç+İ3TK+YönD ayı bu yat-ŞZ avla-EMİR1ÇK hayvan kaç-
Bit-GelZ de-ŞZ1TK]
“Arkadaşlarıma ayı işte burada yatıyor, avlayalım, (yoksa) hayvan kaçacak diyorum”

15)Ular , tizeñ , tidinmi:nçiler.
[onlar ise cesaret et-Olumsuz-ŞZ-3ÇK]

Мин пис класс то:схазым. Ча: пасталбысхан. Школада ікі ай то:ғынғам. Школа: кірэр алнында ниділә чүргэм. Анаң, күн иртірчи тіп, сығарбысхана(н)ар. Күн иртіргэнін уңнаби:нчим. О:дыңа па:рбысчам. Избачха кирэргэ тіпчилэр. Кирзэлэр — кірэрім. Избачмаң тоғын поларчухсым. Анда массовой тоғыс апарарға кирэк, бригадаларзар(ы) чөрэргэ, хайдығ чирдэ хайдығ нимэ полғанын чо:хти:рге. Кружоктар организовать поларға. Пот инструмент чо:ғыл. Балалайкамаң пірэй танцалар ойни:ргэ чари:р. Позым ойнап пілби:чэ:м, чэ пілчин кіз(і)лэр пар. Үргэн балам. Ойнапчан(н)арын көрчэм, исчэм. Клубга библитекэ азарбыс. Мының алында книгэ уға: күп полған. Парчан тарап парған. Книгэлэрді чыгарға кирэк⁴.

**Hakas Bilimsel Araştırma Enstitüsü El
Yazmaları Fondu, No. 240, (1945 yılındaki
alan araştırmasında derlenen metin)**

1) Min pis klass to:sxazım.
[Ben beş sınıf bitir-GZ-1TK]
“Beş beşinci sınıfı bitirdim.”

2) Ça: pastalbıxan.
[Savaş başla-Bit-GZ]
“Savaş başladı.”

3) Şkolada ikı ay to:ğınğam.
[okul-BulD iki ay çalış-GeçZ1TK]
“Okulda iki ay çalıştım.”

4) Şkola: kırıer alında nidile çürgem.
[Okul+YönD gir-GelZSF önce+İ3TK+BulD hafta gez-GZ]
“Okula girmeden önce bir hafta gezdim”

5) Anañ kün irtırçı tıp, sığarbıxan(n)ar.
[Sonra gün geçir-ŞZ diye çıkar-Bit-GZ-3ÇK]
“Sonra işe gelmiyor diye çıkardılar.”

6)Kün irtirgenin uñnabinçim.

[Gün geçir-GeçZSF+İ3TK+BelD hatıra-Olumsz-ŞZ-1TK]

“İşe gelmemelik ettiğimi hatırlamıyorum”

7)O:dıña pa:rbısçam.

[Odun+YönD git-Bit-GZ1TK]

“Oduna giderdim”.

8)İzbaçxa kirerge tıpçiler.

[Okuma odası sorumlusu+YönD sok-Mas de-ŞZ3ÇokK]

“Okuma odası sorumluluğu işine sokalım diyorlar.”

9) Kirzeler – kİRerİM.

[sok-Ş-3ÇK gir-GelZ -1TK]

“Soksalar girerim”

10)İzbaçmañ toğın polarçuxsım.

[Okuma odası soumlusu+AraçD çalış(ZF) YetYF-Dilek1TK]

“Okuma odası sorunlusu olarak çalışabilirdim.”

11) Anda massovay toğıs apararğa kirek, brigadalarzar(ı) çörege: xaydığ çırde xaydığ nıme polğanın ço:xti:rge.

[Orada kitleseı iş yürüt-Mas gerek ekip+Ç+YönGD git-Mas hangi yer+BulD hangi şey ol-GZSF+İ3TK söyle-Mas.]

“Orada kitleseı çalışma yürütmek gerekli, ekiplere gitmek, hangi yerde hangi şeyin olduğunu söylemek”.

12) Krujoktar organizovat' polarğa.

[dernek+Ç organize etmek YF –Mas]

“Dernekler organize etmek”

13) Pot instrument ço:ğıl.

[İşte enstruman yok]

“İşte enstruman yok.”

14)Balalaykamañ pırey tantsalar oyni:rge çari:r.

[balalayka+AraçD birkaç dans+Ç oyna-Mas mümkün]

“Balalayka ile birkaç dans müziđi çalınabilir.”

15) Pozım oynap pılbi:çe:m, çe pılçin kız(ı)ler par.

[Kendi+İ1TK oyna-ZF bil-Olumsuz-ŞZ1TK, fakat bil-ŞZSF kişi+Ç var]

“Kendim çalmayı bilmiyorum, fakat bilen kişiler var.”

16) Ürgen baram.

[öğren(ZF) YF-GelZ1TK]

“Öğrenirim”

17)Oynapçan(n)arın körçem, işçem.

[Oyna-ŞZSF+İ3ÇK+BelD gör-GZ-1TK duy-GZ1TK]

“Oynadıklarını görürdüm, dinlerdim.”

18) Klubta bibliteke azarbıs.

[Kulüp+BulD kütüphane aç-GelZ-1ÇK]

“Kulüpte kütüphane açacağız.”

19)Mınıñ alında knige uğa: küp polğan.

[Bunun ön+İ3TK+BulD kitap pek çok YF-GZ]

“Eskiden kitaplar çoktu”

20) Parçan tarap parğan.
[Hepsi dağık-Zf YF-GeçZ]
“Hepsi dağıldı.”

21) Knigelerdï çığarğa kirek.
[Kitap+Çok+BulD topla-Mas gerek]
“Kitapları toplamak gerek.”

1. Пістің родта ханча уйа: читкэнін пілчэгэн кізі чо:гул^б.
2. Ча: туз(у)нда о:дыңны со:рахпаң тарчам.
3. Ағбан(н)ы кискэм, ымырха ал чөгэм садаға. Ал(ы)нда пір дэ: чиргэ чүрбэчэн поғам.
4. Пу пала амда: күлби:чи.
5. Тун палам ки:р па:ри.
6. Холхосха кіргэлэктигін хайнаң оңни:м мин, уцнаби:чим.
7. Хыра поранди:рге чазызар(ы) паған поғам трактармаң.
8. Төри:н чи:рім мында, мында төри:м мин.
9. Син Аххыссар(ы) парабан?
10. Кэмнэр а:лдапча, син күргэбэн?

Перевод:

Hakas Bilimsel Araştırma Enstitüsü El
Yazmaları Fondu, No. 235, (1945 yılındaki
alan araştırmasında derlenen metin)

1) Pıstıñ rodta xanca uya: çitkenın pılçegen kızı ço:ğul.
[Bizim soy+BulD kaç nesil+YönD ulaş+GZSF+İ3TK bil-ŞZSF kişi yok]
“Bizim soyumuzun kaç nesle ulaştığını bilen yok.”

2) Ça: tuz(u)nda o:diñni so:raxpañ tarçam.
[savaş zaman+İ3TK+BulD odun+BelD kızak+AraçD taşı+GZ1TK]
“Savaş zamanında odunu kızakla taşırdım.”

3) Ağban(n)ı kiskem, ımırxa al çögem sadağa.
[Abakan+BelD geç-GZ1TK yumurta al(ZF) git-GZ1TK sat-Mas]
“Abakan’ı geçiyordum, yumurta taşıyordum satmak için.”

A:l(1)nda pır de: çirge çürbecen poğam.
[Eskiden bir P. yer+YönD git-Olumsz-GZ YF-GZ1TK]
“Eskiden hiçbir yere gitmezdim.”

4) Pu pala amda: külbi:çi.
[Bu çocuk hâlâ gül-Olumsz-ŞZ]
“Bu çocuk hâlâ gülmüyor.”

5) Tun palam ki:r pa:ri.

[İlk çocuk+İ1TK yaşlan(ZF) YF-ŞZ]

“İlk çocuğım yaşlanmakta.”

6)Xolxosxa kİRgelektİğİN xaynañ oñni:m min: uñnabi:çim.

[Kolhoz+YönD gir+GGelZ+BulD+İlgiD+BelD nereden hatırla-Emir1TK
ben hatırla-Olumsz-ŞZ1TK]

“Kolhoza daha girilmediği zamanı nereden hatırlayayım ben,
hatırlamıyorum.”

7) Xıra porandi:rge çazızar(1) pağan poğam traktarmañ.

[Tarla sür-Mas bozkır+YönGD git-GZSF YF-GZ1TK traktör+AraçD]

“Tarla sürmeye bozkıra giderdim traktörle.”

8) Töri:n çi:rım mında, mında töri:m min.
[doğ-GZSF yer+İ1TK burada burada doğ-Gz1TK ben]
“Memleketim burada, burada doğdum ben.”

9) Sin Axxıssar(1) parabañ?
[Sen Askız+YönGD git+GelZ+ SORU+2TK]
“Sen Askız’e gidecek misin?”

10) Kemner a:llapça, sin kürgebeñ?
[Kim+Ç misafir olmak+ŞZ sen gör-GZ-SORU-2TK]
“Kimler misafir olmuş, sen gördün mü?”